

Επαναξιολογήσεις
στο χώρο της
κυπριακής
λογοτεχνίας >42

Πολιτισμός

Ο φιλελεύθερος

Συγκρουόμενες
αλήθειες και
αιχμηρή
υποκριτική >46

Ο παράδεισος ήταν ένα δικαίωμα

>«Ελεγείες ζωής και θανάτου» με τον Άγγελο Μακρίδη

Της **Μαρίας Σχίζα**
marina.schiza@phileleftheros.com

«**Δ**εν περιορίζομαι στο εδώ και τώρα, ανήκω τόσο στους νεκρούς, όσο και στους αγέννητους. Πιο κοντά στην καρδιά της δημιουργίας από τους περισσότερους, όχι όμως και αρκετά κοντά ακόμη. Εκπέμπω, άραγε, ζεστασιά; Ή μήπως ψυχρότητα; Δεν μιλάει πια κανείς για τέτοια πράγματα όταν έχει ξεφύγει απ' τη λευκή θερμότητα. Όσο περισσότερο απομακρύνομαι, τόσο πιο ταπεινός γίνομαι...».

Τα λόγια αυτά του Πάουλ Κλέε, τα οποία είναι χαραγμένα στον τάφο του, χαρακτηρίζουν επιγραμματικά τόσο τον άνθρωπο όσο και τον καλλιτέχνη -έτσι, τουλάχιστον, όπως ήθελε να τον βλέπουν οι άλλοι. Τα λόγια του μεγάλου εικαστικού συνοψίζονται στο έργο καλλιτεχνών των οποίων η πορεία είναι παράλληλη, εφάπτεται και συνταυτίζεται με το καλλιτεχνικό τους έργο. Λόγια που ανταποκρίνονται στο έργο του δικού μας μεγάλου Άγγελου Μακρίδη «elegies of life and death» ή «ελεγείες της ζωής και του θανάτου» που παρουσιάζεται στην Omikron Gallery στη Λευκωσία.

Αντιπαράβαλλοντας τα έργα του Μακρίδη με τα ελεγεϊκά δίστιχα, τα δικά του μικρά λυρικά εικάσματα, μελαγχολικά, μικρά σαν ποιητικές ελεγείες, τραγουδούν αυτό ακριβώς που υποσημειώνει ο Κλέε: το εδώ και τώρα, το παντοτινό και το αγέννητο. Ο Άγγελος Μακρίδης είναι ο στοχαστής που περιπλανιέται ελεύθερα στο χώρο και τη μνήμη του τόπου του, μεταφέροντας σε γλυπτά και σχέδια τα όσα μετέφερε ο ποιητής και ο μουσικός των ελεγεϊκών έργων για να υπερπηδήσει το εμπόδιο της γλώσσας και να αποδώσει την αμεσότητα των αισθήσεων. Ο ίδιος, επιπλέον στο ανέκφραστο και ανεξιχνίαστο του μυστηρίου της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Είναι ένας μοναχικός αλλά όχι μόνος στην ιστορία της κυπριακής τέχνης. Δεν τον ενδιαφέρει η συστηματοποίηση. Δεν τον απασχολούν οι νοητικές κατασκευές που επιδιώκουν να συνενώσουν σε ένα ομοιογενές σύνολο την Τέχνη και το περιβάλλον της. Είναι φανερό ότι η επισημονική ερμηνεία δεν είναι η κυρίαρχη μερίμνά του. Από τη μεθοδολογική αυστηρότητα, ο Μακρίδης προτιμά την εννοιακή προσέγγιση που λησμονεί πολιτισμικό περιβάλλον και ιστορία και επικεντρώνεται στην αιώνια αλήθεια της ανθρώπινης ύπαρξης και του μύθου που την κρατά ζωντανή.

Μικρά γλυπτά, μεγάλες κατασκευές μοιάζουν σαν καρικατούρες φτιαγμένες όμως με σοφία και τέχνη. Πραγματικές αλλά και υπερεαλιστικές χώρος στον οποίο ζουν οι μορφές του, ετερόμορφα πιασμένους από σύγχρονες αλλά και αρχαιτυπικές εικόνες που έρχονται από τα βάθη των αιώνων. «Δεν ξέρω και εγώ από πού έρχονται όλα αυτά» θα πει ο καλλιτέχνης σαν ρωτηθεί. «Χωρίς να θέλω να κάνω ρητορείες και διδάγματα βιώνω τα πράγματα και κάνω αυτά που κάνω που δεν ξέρω τι είναι». Ανθρωπόμορφες φιγούρες και μορφές, πε-

ρόμορφα κατασκευάσματα, μεταλλικά ελάσματα με ανθρωπόμορφη όψη, δημιουργούν ένα μικρόκοσμο στον οποίο ο Άγγελος Μακρίδης είναι αναπόσπαστο μέρος. Είναι ο δικός του κόσμος και ο δικός μας, ο κόσμος της αρχέγονης και αρχέτυπης ιστορίας του τόπου.

Η φύση, τα δρομάκια, τα αδιέξοδα είναι ο χώρος του όπου νιώθει άνετα και περιπλανιέται για να αφουγκράζεται την ψυχή των «άψυχων» πραγμάτων της φύσης με τις αισθήσεις και το σώμα του. «Βιώνω τα πράγματα σωματικά με έναν πολύ περίεργο τρόπο, θα πει- δεν προλαβαίνω να το σκεφτώ, δεν έχω λόγο να σκεφτώ». Με σοφία αλλά και με απόλυτη ευθύνη της τέχνης που υπηρετεί καταφέρνει να δίνει πνοή στο υλικό του τοποθετώντας σ' αυτό τις εικόνες που κουβαλά μέσα του. «Το μόνο που ξέρω είναι η γλώσσα τούτη της τέχνης- δεν ξέρω καμιά άλλη γλώσσα». Μια τεράστια χαρά για τον ίδιο όταν πλάθει τον πλό του, όταν σκαλίζει το ξύλο ή όταν κρατά στην παλάμη του μια πέτρα που βρίσκεται στο δρόμο. Αυτή είναι η αλήθεια για τον Άγγελο Μακρίδη, γι' αυτό και αποφεύγει να μιλά, να εξηγήσει τα πράγματα με λέξεις.

Η τέχνη του Άγγελου Μακρίδη αποτελεί για την Κύπρο μια από τις πιο ουσιαστικές σελίδες της σύγχρονης εικαστικής της δημιουργίας. Ο Μακρίδης καταφέρει, γνωρίζοντας απόλυτα το αντικείμενό του μέσα από την παγκόσμια ιστορία της τέχνης, να διερευνήσει τους δικούς του δρόμους. Εφόδιό του σ' αυτή την πορεία ήταν πάντα η μνήμη της ιστορίας και του χαρακτήρα του τόπου του. Ο μικρόκοσμος ο δικός του με το μακρόκοσμο του σύμπαντος συναντήθηκαν, δημιουργώντας έργο λιτό αλλά εμποτισμένο με πνευματικότητα. Στο έργο του «χαράσσεται» με τον πιο φυσικό τρόπο η μνήμη του ανθρώπου που πάλλεται αδιάκοπα ανάμεσα στην εύθραστη ισορροπία της ύλης και του πνεύματος.

Η περιδιάβαση στην έκθεσή του, την οποία έχουν επιμεληθεί με λεπτομέρεια χειρουργικής ακρίβειας ο Νίκος Παττίχης και ο Σάββας Χριστουδουλίδης, αποτελεί ένα ταξίδι αυτογνωσίας. Μορφές που νιώθω να με ακολουθούν ψιθυρίζοντας στην απόλυτη, παράξενη γαλήνη των ενδόμυχων ζυμώσεων του καλλιτέχνη, οι οποίες προχω-

ρούν βαθιά στην ιστορία της Κύπρου. Όνειρα μέσα στα οποία έχει συμπεκνωθεί η μνήμη του ανθρώπου, ο χώρος, ο χρόνος, η ιστορία και το σύμπαν. Μορφές παράξενες και οικείες, εικόνες και σχήματα που λειτουργούν σαν σύμβολα, μορφές που τις έχουμε ξανασυναντήσει σε άλλες εποχές. Όλα αυ-

βλέπει κανείς αγγίζοντας τα έργα του Μακρίδη, ακόμα και τις πιο απλές πέτρες, είναι το απο-

Με την έκθεση *Elegies of life and death* του Άγγελου Μακρίδη, εγκαινιάζεται και η πολιτιστική παρουσία του *CYCO, Cyprus Contemporary Art Museum*, το οποίο οραματίζεται και θεμελιώνει ο εκδότης του Φιλελεύθερου Νίκος Παττίχης. Ένα ιδιωτικό μουσείο σύγχρονης τέχνης, το οποίο μελλοντικά θα στεγαστεί σε ένα δικό του κτίριο, με στόχο να κτίσει γέφυρες με μουσεία της Ευρώπης και μεγάλες εκθέσεις τέχνης του εξωτερικού.

τά δεν ήταν τίποτα άλλο παρά ζωντανά κομμάτια της μνήμης που ξαναζωντανεύουν στο χαρτί, στο ξύλο, την πέτρα μέσα από την αμεσότητα και τον αυθορμητισμό που επιβάλλει το ίδιο το υλικό. Μέσα στη διεργασία αυτή και με τον τρόπο που ο Μακρίδης τοποθετεί τα υλικά του το ένα κοντά στο άλλο - την πέτρα, τον γύψο, το μέταλλο- δημιουργεί έργα τα οποία επιδέχονται μυρίων προσεγγίσεων. Αυτά λειτουργούν πάνω σε μια ισορροπία, καθόλου ισομετρική. Έργα που σε ταξιδεύουν δισεκατομμύρια χρόνια πριν και μετά, σε όποιο ύψος και βάθος μπορεί να φτάσει η φαντασία του καθενός.

Είναι πιο σωστό να μιλά κανείς για το Έργο του Άγγελου Μακρίδη -όπως άλλωστε θα το ήθελε και ο ίδιος- γιατί όλα τα έργα, αν και το καθένα διατηρεί τη δική του αυτονομία αποτελεί στην ουσία ένα έργο. Ένα έργο που έχει μια και μοναδική ουσία. Το ουσιαστικό είναι εκείνο που αφορά όλους, αλλά είναι στα μύχια της ψυχής μας, στα μύχια της ρωδιάς μας, στα μύχια αυτού που αισθανόμαστε όταν αγγίζουμε κάτι, θα πει ο ίδιος κατά τη διάρκεια της συνάντησής που είχα μαζί του. Η πορεία λοιπόν του έργου του Άγγελου Μακρίδη είναι ένα και μόνο έργο. Είτε όταν σκαλίζει την πέτρα, το ξύλο ή το γύψο, είτε όταν σχεδιάζει με το μολύβι, είτε όταν φτιάχνει Αγγέλους ή έργα που έχουν αναφορές σε αρχαιολογικά αντικείμενα, μυθολογικές μορφές, είτε όταν φτιάχνει ανθρωπόμορφα σχήματα ή επίμηκες μορφές ή όταν αυτά είναι μπιστουίνια και κούνιες, είτε όταν είναι μεγάλες κατασκευές ή μικρογλυπτά. Η ανθρώπινη παρουσία του εκφράζεται σιωπηλά μέσα στην ασκήτική της λιτότητα. Εκείνο που

τύπωμα της ανθρώπινης ψυχής. Η μεταφυσική φόρτιση του υλικού του είναι αυτό που συνεπαίρνει το θεατή. Για αυτό και η φόρτιση που νιώθει κανείς όταν περπατά ανάμεσα στα έργα. Αν υποθέσουμε ότι το έργο τέχνης είναι η μεταποίηση κάποιου υλικού σε κάτι άλλο, μαγικό, τα έργα του Μακρίδη μέσα στην ασκήτική τους λιτότητα εκφράζουν τις αιώνιες αξίες της ζωής που ξεπερνούν το χρόνο, τον τόπο και το χρόνο. Για να επιτευχθεί όμως αυτό και να είναι αληθινό, ο καλλιτέχνης πρέπει να κάνει τη μεγάλη πορεία, να περιπλανηθεί, να βασανιστεί για να επιστρέψει στο σημείο από όπου άρχισε με τη σοφία που του δίνει η εμπειρία και η μνήμη.

Τα έργα του δίνουν μια πρωτόγονη αίσθηση και αποκτούν μια άλλη αξία ιδιαίτερα σημαντική σήμερα που σχεδόν τα πάντα σερβίρονται έτοιμα και δεν μας «αφήνουν να ανακαλύψουμε τίποτα μόνοι μας». Μπορεί να υπάρχουν ψυχολογικές, κοινωνιολογικές, φιλοσοφικές εξηγήσεις για το κάθε τι, όμως εκείνο που έχει σημασία είναι το έργο

το ίδιο και η συνομιλία που έχει ο θεατής μαζί του. Έτσι θέλει και ο ίδιος να συμπεριφέρεται ο θεατής απέναντι στο έργο του.

Ο Άγγελος Μακρίδης είναι ένας άνθρωπος που διερωτάται συνεχώς τι είναι τέχνη, προσπαθώντας να αναλύσει τι κρύβουν οι λέξεις πίσω από τον ήχο τους, χωρίς όμως να κάνει την ουσία που είναι το ίδιο το αντικείμενο.

Για τον ίδιο μεγαλύτερη σημασία έχει η μελέτη του ανθρώπου και της φύσης. Γι' αυτό και το κόμμα τού δίνει μεγάλη χαρά. Καθημερινά, όταν σκαλίζει τον κήπο του για να φυτέψει ανακαλύπτει τους ποικίλους χρωματισμούς της γης, την αίσθηση που δίνει το χώμα όταν είναι βρεγμένο ή όταν είναι στεγνό. Αυτή η ερωτική σχέση του ίδιου με τη φύση μεταφέρεται ατόφια στο ίδιο του το έργο. «Όπως έκθεση στην ομίση, κοντά στα παλιά του έργα στέκονται τα νέα, μια σειρά με κύριο υλικό το ξύλο. Τεράστιες ρίζες, κορμοί και κλαδιά τα οποία ανέσυρε από τα χωράφια όταν οι μπουλντόζες ξερίζωναν κάποιο ελαιώνα».

Το σχέδιο κάποτε μπορούσε να είναι ο προπομπός μεγάλων έργων, όπως στην Αναγέννηση. Μπορούσε να είναι και ο εκφραστής των πιο ρηξικέλευθων αισθητικών προτάσεων. Μπορεί το ίδιο - με την αρμονία, τη δύναμη και τη λιτότητά του - να είναι ένα ολοκληρωμένο έργο, όπως ακριβώς συμβαίνει με τα σχέδια του Μακρίδη που εκτίθενται στη μικρή αίθουσα της γκαλερί.

Ο παράδεισος ήταν ένα δικαίωμα

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΣΕΛ. 41

ΒΛΕΠΟΝΤΑΣ αυτές τις τεράστιες ρίζες, νιώθει κανείς τη δύναμη του δένδρου να ριζώσει μέσα στο χώμα και μετά την ένταση του μη θεληματικού ξεριζωμού τους. Μια απόλυτη ταύτιση του τόπου και του ανθρώπου που με πολλή σοφία και ταπεινότητα ο Μακρίδης καταφέρνει να συμπυκνώσει αυτή την απόλυτη ενέργεια που μας περιβάλλει η οποία φέρνει σε απόλυτη ισορροπία τον άνθρωπο και τον κόσμο.

Ήταν την περασμένη Τρίτη πρωί, όταν δίπλα δίπλα ταξιδέψαμε για άλλη μια φορά στον κόσμο του Άγγελου Μακρίδη. Εκεί στην γκαλερί Omikron περπατήσαμε ανάμεσα στα πλάσματα της ψυχής του και επιστρέφοντας στο ίδιο σημείο από όπου ξεκινήσαμε, ένα μικρό απόσπασμα από το «Μικρό Ναυτίλο» του Οδυσσέα Ελύτη με οδήγησε στην έξοδο:

«Αργησα πολύ να καταλάβω τι σημαίνει ταπεινοσύνη και φτάνε αυτοί που μου μάθανε να την τοποθετώ στον άλλο πόλο της περηφάνιας. Πρέπει να εξημερώσεις την ιδέα της ύπαρξης μέσα σου για να την καταλάβεις. Μια μέρα που ένιωθα να με έχουν εγκαταλείψει όλα και μια μεγάλη θλίψη να πέφτει αργά στην ψυχή μου, τράβηξα, κει που περπατούσα, μέσ' στα χωράφια χωρίς σωτηρία, ένα κλωνάρι άγνωστου θάμνου. Το 'κοψα και το 'φερα στο πάνω χέιλι μου. Ευθύς κατάλαβα ότι ο άνθρωπος είναι αθώος. Το διάβασα σ' αυτή τη συφή από αλήθεια ευωδιά τόσο έντονα που πήρα να προχωρώ το δρόμο της μ' ελαφρύ βήμα και καρδιά ιεραποστόλου.

Ώσπου, σε μεγάλο βάθος μου έγινε συνείδηση ότι όλες οι θρησκείες λένε ψέματα. Ναι, ο παράδεισος δεν ήταν μια νοσταλγία. Ούτε, πολύ περισσότερο μια ανταμοιβή. Ήταν ένα δικαίωμα».